IL-FJURI TAX-XAGĦRI

Tony Bonnici

Fil-gżejjer Maltin insibu x-xagħri l-aktar fl-inħawi tal-punent u tal-lbiċ lejn in-naħa ta' l-Aħrax tal-Mellieħa u lejn Ħad-Dingli, filwaqt li f'Għawdex dan insibuh fin-nofsinhar u l-lvant bħal f'Ta' Ċenċ. Kemmuna hija kważi kollha kemm hi xagħri.

Ix-xagħri huwa msawwar mis-saff tal-qawwi ta' fuq. Huwa ambjent miftuħ għal ħafna rjieħ qawwija u ġieli għarraxx tal-baħar li jaħkmu dawn il-gżejjer. Għaldaqstant il-pjanti li jikbru f'dan l-ambjent huma żgħar fid-daqs u jirreżistu għall-elementi. Peress li dawn jikbru kważi baxxi ma' l-art, wieħed jista' jingħata l-impressjoni li fix-xagħri ma jikber xejn. Għall-kuntrarju, ix-xagħri huwa l-aktar ambjent sinjur fil-gżejjer Maltin. Wara l-ewwel xita jitfaċċaw ħafna pjanti li jibqgħu jħaddru b'dehra mill-isbaħ sax-xahar ta' Mejju, anke meta tibda tinħass in-nixfa u s-sħana tas-sajf. Fost il-pjanti li nistgħu niltaqgħu magħhom fix-xagħri hemm dawk li jibqgħu jħaddru s-sena kollha u li għandhom għeruq b'saħħithom. Dawn il-pjanti għandhom għeruq pjuttost ħoxnin li jibqgħu neżlin fix-xquq tal-blat biex jgħinuhom l-aktar matul ix-xhur sajfin. Fost dawn insibu s-Sagħtar li nistgħu narawh bil-fjuri fix-xhur bejn Mejju u Awwissu. Insibu wkoll, għalkemm anqas ta' spiss, l-Iklin li jwarrad matul is-sena kollha. Anke ż-Żiju u t-Tè Sqalli huma pjanti tax-xagħri. Bejn ix-xhur ta' Frar u April, nistgħu niltaqgħu maż-Żiju bil-fjuri. Iż-Żiju jikber imħaddan mal-blat u għandu weraq żgħir apposta biex jaħli ilma mill-inqas. It-Tè Sqalli, li wkoll jikber fix-xagħri, iwarrad bejn ix-xhur ta' Jannar u Ġunju.

Pjanti oħrajn huma dawk li jikbru mill-basal jew tuberi. Minn dawn nistgħu nsemmu n-Narċis li bil-weraq twil qisu żigarelli jwarrad minn Novembru sa Marzu. Hekk kif in-Narċis jispiċċa mill-fjuri, il-Ħalib it-Tajr jieħu f'idejh biex isebbaħ ix-xagħri bil-fjuri qishom tazzi żgħar b'żibeġ kbar u suwed ġo fihom, fjuri li jkunu jfuħu wkoll. Iż-Żagħfran Salvaġġ, li fil-gżejjer Maltin jikber biss fix-xagħri tal-lbiċ tal-gżejjer, ukoll jiksi l-ħofor fil-blat bil-fjuri baxxi tiegħu li jidhru wara l-ewwel xita u jibqa' jwarrad sax-xhur ta' Diċembru. Il-Fjurdulis Salvaġġ ukoll jitla' qisu minn ġol-blat bi ftit ħamrija u l-fjuri tiegħu jidhru matul ix-xhur ta' Marzu u Ġunju. L-Għansar Kbir u l-Berwieq qishom jeħduha kontra xulxin min minnhom jogħla l-iżjed 'il fuq mix-xagħri biex juri l-fjuri tiegħu. Mill-banda l-oħra, it-Tewm Salvaġġ qisu mistħi jistaħba wara l-il-qugħ ta' xi ħotba jew blata fix-xagħri.

Fix-xagħri nsibu wkoll pjanti sukkulenti b'weraq pjuttost oħxon. Dan il-weraq oħxon iservi biex il-pjanta taħżen l-ilma għax-xhur sħan tas-sajf jew, fil-każ tal-pjanti annwali, biex il-

JOSEPH SULTANA.
RABAT 1991

pjanta tilħaq tagħmel il-fjur u ż-żerriegħa fiż-żmien meta tkun diġa' bdiet tinħass in-nixfa. Fost dawn il-pjanti nistgħu nsibu dawk mill-familja tas-*Sedum*. Forsi l-aktar komuni minn dawn is-sukkulenti hija Beżżulet il-Baqra li tikber ġo ħofor fil-blat li jimtlew bl-ilma tax-xita fix-xhur tax-xitwa. Din il-pjanta tikber ċatta mal-blat, u l-weraq tagħha li għall-ewwel ikun aħdar u tond jinbidel f'weraq ta' lewn ħamrani hekk kif tinħass is-sħana. Il-fjuri żgħar huma ta' lewn ikħal.

Għalkemm rari, nistgħu nsibu wkoll Beżżulet il-Baqra Żgħira u Beżżulet il-Baqra Safra. Dawn il-pjanti jiddependu miż-żerriegħa biex jerġgħu jikbru s-sena ta' wara peress li jmutu fix-xhur tas-sajf. Pjanta oħra li hija rari iżda tibqa' tħaddar is-sena kollha hija Beżżulet il-Baqra Bajda. Din tikber fuq ix-xifer ta' l-irdumijiet u għandha weraq żgħir aħdar u fjur abjad. Hija veru ħasra li aktarx tlifna waħda minn dawn il-pjanti, is-*Sedum stellatum* li ilha ma tinstab għal ħafna snin.

L-Orkidej ma jonqsux li jagħtu sehemhom biex isebbħu u jlewnu x-xagħri. L-ewwel Orkidea li tidher fix-xagħri hija l-Orkidea tal-Ħarifa li nistgħu niltaqgħu magħha fix-xhur ta' Ottubru u Novembru. Fix-xagħri nsibu mal-25 speċi ta' Orkidea differenti li fil-maġġoranza tagħhom huma rari. Fosthom hemm l-Orkidea Piramidali ta' Malta li hija endemika, jiġifieri tikber fil-gżejjer Maltin biss. L-Orkidej iħaddru matul ix-xhur xitwin. Kif tgħaddi r-rebbiegħa jinxfilhom il-weraq. Il-basla ta' l-Orkidej tistrieħ matul dawn ix-xhur iżda terġa' tieħu l-ħajja wara l-ewwel xita.

It-tip l-ieħor ta' pjanti huwa ta' dawk annwali, jiġifieri dawk li jiddependu miż-żerriegħa biex jikbru minn sena

1. *Ilsien l-għasfur*
2. *Għansar Kbir*
3. *Narċis*
4. *Tè Sqalli*
5. *Żebbuġija*
6. *Berwieq*
7. *Fjurdulis Salvaġġ*
8. *Bebuna*
9. *Ċfolloq*
10. *Orkidea Piramidali*
11. *Tewm muswaf*
12. *Sieq il-Brimba*
13. *Buswieq tax-Xitwa*
14. *Żagħfran Salvaġġ*
15. *Ħalib it-Tajr*

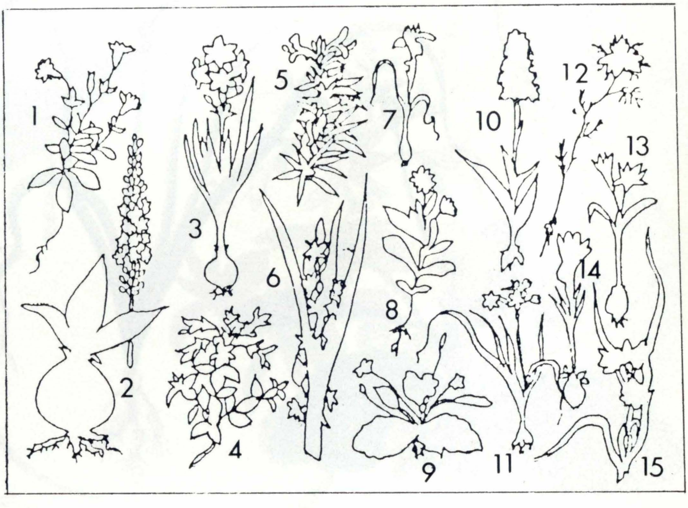

għal oħra. Fost dawn insibu Ilsien l-Għasfur, bi fjuri ħamranin u baxxi ma' l-art. Din nistgħu niltaqgħu magħha minn Jannar sa April. Il-Bebuna, li għandha petali bojod minn fuq u roża minn taħt u hija forma ta' buttuna, Sieq il-Brimba bi fjur ikħal li tinstab fix-xhur minn Marzu sa Mejju, u ħafna oħrajn. Peress li dawn il-pjanti jikbru miż-żerriegħa, jeħtieġ li jagħmlu l-fjur biex tifforma ż-żerriegħa u hekk jikbru pjanti oħra bħalhom is-sena ta' wara peress li dawn imutu kif jibda s-sajf. Dan jista' jkun ta' periklu għal dawn il-pjanti jekk il-fjuri ma jirnexxilhomx jagħmlu ż-żerriegħa. Hekk ġralha Għallet is-Serduq li kienet tinqata' bil-bosta u minħabba f'hekk saret rari ħafna.

Minn din il-ħarsa qasira lejn ix-xagħri wieħed jista' jinduna kemm hu għani dan l-ambjent. Dan mingħajr ma għedna xejn fuq il-fawna li tgħix ma' din il-flora. Huwa ferm faċli li wieħed jeqred, iżda diffiċli jew kważi impossibli, li pjanta jew annimal meqrud jerġa' jinġieb lura, aktar u aktar jekk din tkun endemika. Ħarsa lejn ix-xagħri turina r-responsabiltà li għandna għal dan il-wirt naturali.

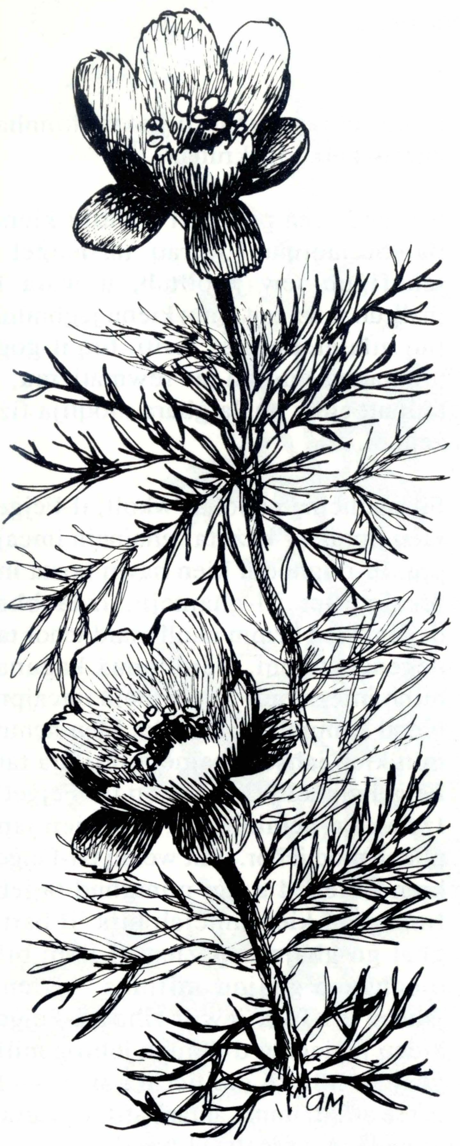

L-Għallet is-Serduq li kważi nqerdet għalkollox.